

ZERDÜŞTİLİK'DE KOZMOGONİ VE YARATILIŞ

Yrd. Doç. Dr. Huzeyfe SAYIM
E.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Özet

Zerdüştilik Eski İran dinleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu din ilk bakışta düalist bir görünüm arz etse de aslında monoteist bir din olduğunu söyleyebiliriz.

Her dinde olduğu gibi Zerdüştilik'te de bir zaman, kozmogoni ve yaratılış anlayışı vardır.

Var oluş, toplamı on iki bin yıl olan üçer bin yıllık dört dönemden meydana gelmiştir. Birinci dönemde Ahura Mazda varlıkları ruhî bir halde yarattı. İkinci devirde Ahura Mazda varlıkların bedenlerini de yarattı. Kötülüğün sembolü olan Angra Mainyu da kendi yardımcılarını bu devirde yarattı. Üçüncü dönemde ise Angra Mainyu kötülükleri ve zararlı varlıkları yer yüzünde yaydı. Dördüncü devirin ilk bin yılında Zerdüş'te temiz bir bakireden yeniden doğarak dünyadan kötülükleri kaldıracak. Bu dönemin ikinci bin yılında yeniden kötülüklerle mücadele etmek için Zerdüş'tün neslinden bir peygamber gelecek ve son bin yılda ise insanlığın umumî kurtarıcısı Saoshyant gelecek, yeryüzünü bütün kötülüklerden temizledikten sonra hakimiyeti Ahura Mazda'ya teslim edecektir.

Zerdüş'te diğer peygamberlerin yaptığı gibi tek tanrı inancını yaymaya çalışmıştır. O hiçbir zaman kötülüğün sembolü olan Angra Mainyu'ya ibadet edilmesini istememiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahura Mazda, Angra Mainyu, Zerdüş'te, kozmogoni, yaratılış, messianizm (mehdilik), Saoshyant.

Abstract

Zoroastrianism has an important place among the old persian religions. Although at first it looks as if dualism, indeed it is a monoteist religion.

Like all other religions, Zoroastrianism has a perceptions of time, cosmogony and creation.

Creation contains four periods each consisting three thousand years; totally twelve thousand years. In the first period Ahura Mazda gave a spiritual existence to beings. In the second period, it created them physically. Angra Mainyu who is the symbol of evil, also created its assistants in this period. In the third period Angra Mainyu spread evil and harmful creatures all over the world. In the first one thousand year of the fourth period, Zarathustra will abolish evil things on the earth coming into the world from a pure virgin. In the second millinium year of this period a prophet from Zoroaster's generation will come in order to fight against evil things and in the last millenium common savior of the mankind Saoshyant will come and celan the earth from all evil things then he will hand over the sovereignty to Ahura Mazda.

As all prophets, Zoroaster tried to spread monotheism. He never wanted to be worshipped to Angra Mainyu who is the symbol of evil.

Key Words: Ahura Mazda, Angra Mainyu, Zoroaster, cosmogony, creation, messianism, Saoshyant.

Giriş

Zerdüştilik, eski İran dinlerinin Zerdüş'ten tarafından reforma tabi tutulmuş hali olup çok tanrıcılıktan tek tanrıcılığa doğru yol almış bir dindir. Bu dine adını veren Zerdüş'ten, Dinler Tarihçilerince ve Batılı bilim adamlarınca bir reformist ve hatta bir peygamber olarak anılır.

Eski İran'ın çevresindeki dinî kültürlerin etkisi bilinmektedir. Sami dinler dışında döngüsel zaman kavramı yerine doğrusal zaman kavramı ve ayrıca pek çok dinî fikir İran'da ortaya çıktı, yeniden değerlendirildi ve sistemleştirildi. Pek çok düalist sistemin açıklanması (kozmoji ile ilgili düalizm, ahlâkî düalizm, dinî düalizm); kurtarıcı (Mesih, Mehdi); iyimser bir eskatoloji (ahiret anlayışı) geliştirilmesi; iyiliğin ve evrensel selâmetin kesin zaferinin ilân edilmesi; vücudun yeniden dirileceği doktrini ve gnostik mitler Zerdüştilik içinde yerini aldı.¹

Aslında Zerdüş'ten tamamıyla yeni bir mesaj getirmemiş, öğretisini eski Arî geleneği üzerine inşa etmiştir. O bunu zamanın ihtiyaçlarına göre değiştirerek yapmıştır.²

Batı'da Zoroaster ya da Zarathustra adlarıyla bilinen Zerdüş'ten'in sisteminde iyiliğin kötülüğe galip gelmesi ve dünyanın yenilenmesi söz konusudur. Dünyanın yenilenmesi motifi Yakın Doğu'da, Hint-İran halkları ve diğer halklar tarafından da bilinmektedir. Ancak Zerdüş'ten'in anlayışındaki yenilenme, kozmik bir ayın olan mevsimlere bağlı bir yıllık yenilenme olmayıp, Ahura Mazda'nın iradesiyle her varlığın yargılanacağı, iyilerin ödüllendirilip kötülerin cezalandırılacağı bir yenilenmedir.³

Bütün dinlerin kendilerine has evreni ve onun bir parçası olan dünyayı algılama biçimleri vardır. Bu algılayışta zaman kavramı da önemli bir yer tutar. Bu bağlamda Zerdüştiliğin zaman anlayışı Sami dinler dediğimiz Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet'in zaman anlayışı ile benzerlik oluşturmaktadır. Bu dinlere göre zaman doğrusal bir çizgi gibi sonsuzluktan başlayıp sonsuzluğa doğru gider. Yaratılış ise belli bir noktada başlar, devam eder ve sonunda kıyamet dediğimiz bir sonla tamamlanır. Kıyametten sonra ise zaman sonsuz olarak devam edecektir. Doğrusal zaman anlayışı dışında Hint dinlerinde olduğu gibi bir de döngüsel zaman anlayışı vardır. Döngüsel zaman anlayışında yaratılış bir noktada başlar belli devirlerden sonra sona erer. Bir sükunet döneminden sonra yaratılış yeniden başlar ve böylece tekrarlanarak devam eder.

1- Zerdüştilik'te Kozmogoni ve Yaratılış

Zerdüştiliğin kozmogonisine göre arzın merkezinde Hara Dağı ve yerin bütününüyle etrafında Harburz Dağları vardır. İnsanlar yeryüzünün yedi bölümünün sadece birisinde, Khavaniratha'da otururlar. Onun güneyinde Hara'dan akan sular Vuruksha denizini teşkil eder. Bu denizin ortasında göksel cevher (kristal)den meydana gelmiş bir dağ vardır; onun üzerinde de bütün ağaçların ilk örnekleri ve aynı şekilde Ölümsüzlük Ağacı veya Beyaz Haoma vardır. Vuruksha nehrinden ayrılan iki nehir, Khwaniratha'ya batıda ve doğuda sınır çizerler.⁴ Diğer dinlerde de bulunan dünyanın merkezi kavramı ve kutsal dağ motifi Zerdüştilik'te de bulunmaktadır. Arilerin yaşadıkları yer, yer yüzünün merkezidir ve onun tam ortasında Hara-bareza (Elburz) dağı vardır.⁵

Zerdüştiliğe göre evren kristal gökten insanlara varıncaya kadar altı safhada yaratılmıştır. Ancak, Zerdüştilikte yaratılış ortaya çift kutuplu bir görünüm koyar. Birincisi ışıktan ve hakikatten ibaret olan Ahura Mazda'nın; ikincisi ise karanlık ve yalandan ibaret olan Angra Mainyu'nun yaratışıdır. Onlar zıtlarıyla daha iyi tanımlanabilirler: Şeytanın zıddı olarak Tanrı, Tanrının zıddı olarak da Şeytan. Tanrı hayatı yarattı, diğeri ise ölümü. Gerçek dünya onların mücadelesinin bir sonucudur. Her şey bu ikisi arasındaki çatışmadan ibarettir. Ahura Mazda, kendisinde hiçbir kötülüğün bulunmadığı bir dünya olan Airyana Vaeja'yı yarattı. Bunun üzerine tamamen ölüm olan Angra Mainyu geldi ve daevaların işi olan nehirdeki yılanı ve kışı yarattı. On ay kış, sadece iki ay yaz oluyordu. Ahura Mazda'nın yarattığı ikinci iyi topraklar Soğdluların ikamet ettikleri ovaydı. Buna karşı Angra Mainyu sığırlara ve bitkilere ölümü getiren çekirgeyi yarattı. Kısaca ifade edecek olursak Ahura Mazda'nın yarattığı her bir iyi ülke ve memleket karşılığında Angra Mainyu inkârı, göz yaşını, kibirlenmeyi, hastalıkları, büyüü ve her türlü olumsuz şeyleri yarattı ve artık yeryüzünde kötülüğün bulunmadığı bir yer kalmadı.⁶

Zerdüştilikte yaratılış dört devirden oluşan on iki bin yıllık bir zamanı kaplar:

Bu devirlerden birincisi manevî yaratılış dönemidir. Bu ilk üç bin yıllık dönemde Ahura Mazda melekleri, iyi ruhları ve Fravaşileri, yani canlıların ezeli ruhî suretlerini yarattı. Bu dönemde yaratıklar manevî bir şekilde kaldılar. Böylece onlar görünmez bedenleriyle düşünemez ve hareket edemez durumdaydılar. Ahura Mazda, Angra Mainyu'nun geleceğini önceden biliyordu ve zamanı gelince Angra Mainyu karanlıktan zuhur etti. Ahura Mazda, Angra Mainyu'ya aralarında barış olmasını teklif etti, fakat bu gerçekleşmedi. O zaman Angra Mainyu diğer dokuz bin yılı kaplayacak, fakat sonunda "Işığın zaferi" ile tamamlanacak bir savaş ilân etti. Zaferin kutsal silahı Zerdüştiliğin temel duası olan Ahuna Vairyaya formülü idi. Bu formül aynı zamanda Zerdüştilikteki Mesih inancının bir delili olarak kabul edilir.⁷

İkinci üç bin yıllık devre varlıkların bedensel olarak yaratıldıkları dönemdir. Bu devrede Tanrı iyi varlıkları, Angra Mainyu ise kötü ve zararlı varlıkları

yaratmıştır. Bu dönemde Ahura Mazda, İyi Düşünce (Vohuman)'yi, aynı zamanda diğer beş meleği de yarattı. Ehrimen buna mukabil olarak zıt altı kuvvet yarattı. Ahura Mazda dünya yaratıklarından olarak ilk önce gökyüzünü ve dünyanın ışığını yarattı⁸; ikinci olarak suyu; üçüncü olarak yeri; dördüncü olarak bitkileri; beşinci olarak hayvanları; altıncı olarak da insanlığı yarattı.⁹

Üçüncü devre ise Angra Mainyu'nun, Ahura Mazda'nın güzel yaratıklarına müdahale etmesiyle başlar; Kötü Ruh hastalık, yıkım ve zararlı varlıkları yayar. O, suları, yeryüzünü, bitkileri ve ateşi, bunlara ilâveten ilk insanı ve ilk boğayı öldürür. Bu devir, ilk insandan Zerdüş'te kadar, insan ırkındaki değişimleri de kapsar.¹⁰

Dördüncü devre, ölümlerin dirilişi ve son yargılama ile bitecek olan dönemdir. Bu dönemde İran Messianizmi (Mehdilik) söz konusudur. Bu dönemin ilk bin yılın başlangıcında temiz bir bakireden Zerdüş doğacak, onun tebliğinin tesiri on asır sürecektir. Daha sonra zamanın ilerlemesiyle dünyanın umumî ahlâkî durumu kötüleşecektir. Nihayet Zerdüş'ten sonra ikinci bin yılda, yine Zerdüş'ün zürriyetinden bir peygamber gelecek ve bu durum üçüncü bin yılda da tekrar edecektir. Ancak üçüncü bin yılda gelen tebliğcinin ismi Saoshyant olacak ve o dünyaya hakim olarak yeryüzünü şer kuvvetlerden temizleyecek, Zerdüş'ün tebliğini yenileyecek, dünya Zerdüş'e inananlarla dolacaktır. Bin yılın sonunda ise o, hakimiyeti Ahura Mazda'ya teslim edecek ve bu suretle dünya son bulacaktır.¹¹

Görüldüğü üzere on iki bin yıllık uzun yaratılış dönemi dört büyük devire bölünmüştür. Bu süre hem başlangıç, hem de sonuç itibarıyla sonsuzluk ile sınırlanmıştır. Bundahishn'de zaman hakkında şunlar söylenmiştir: "Yaratılışın sınırı yoktur, ancak yaratılmışın sonu sınırlıdır, yani Kötü Ruh sonunda güçsüz kalacaktır. Bundan sonra zaman ebedi olarak sonsuzluğa kadar yeniden başlayacaktır."¹²

Zerdüştlük'in temelini iyilik ve kötülük zıtlığı üzerine kurulmuş olan düalizm oluşturur. Ahura Mazda'nın yarattığı iyiliklerden her birine Angra Mainyu'nun bir kötülüğü mukabelede bulunur. Bu asırlarca böyle olmuş, bundan sonra da böyle olacaktır. Ahura Mazda güçlüdür, fakat onun gücü sonsuz değildir. Angra Mainyu ve binlerce kötülük cinlerine karşı ona iyilik cinleri ve büyük melekler olarak bilinen Ameshas Spentalar yardım eder. Onlardan birisi olan Sraosha ruhların öbür dünyaya seyahatlerinde yargıçtır. İnsanlığın işlemiş olduğu kötülükler Angra Mainyu'ya yardım olduğu gibi, insanlar faziletli bütün davranışları, kurbanları ve duaları vasıtasıyla Ahura Mazda'ya yardımcı güçler oluşturur. Bu düalizmin sonucu sadece uygulamada ayinlerin tamlığı ve temizliğine dayanmakta; aynı zamanda, insanın en büyük iyiliği aktif fazilete, doğruluğa, cesarete, hayır severliğe bağlıdır. Bir tarla açmak, bir kanal kazmak, bir köprü yapmak, karınca ve kurbağa gibi zararlı hayvanları yok etmek İyi Tanrı'nın yararına hizmet etmek demektir.¹³

2- İnsanın ve Diğer Canlıların Yaratılışı

Zerdüştlük'te varoluş ruhi hal (mende) ve fizikî hal (getit) olarak iki şekilde tasavvur olunur. Bunun teferruatı ise şöyle gerçekleşmiştir: Kötü Ruh'un karı-

şıklığı süresince Ahura Mazda, Vohuman (İyi Düşünce)'ı ve diğer büyük beş meleği yarattı. Ehrimen buna karşılık olarak zıt altı kuvvet yarattı. Daha önce belirttiğimiz gibi Ahura Mazda dünya yaratıklarından ilk önce gökyüzünü yarattı. İkinci olarak suyu; üçüncü olarak yeri; dördüncü olarak bitkileri; beşinci olarak hayvanları; altıncı olarak da insanlığı yarattı. Başlangıçta, önce insanların ruhları ve şuuruları yaratıldı. Hürmüz onlarla konuştu ve onlara zalim Ehrimen ile çarpışmak için bedenli bir şekil almayı ve sonunda tamamıyla ölümsüz ve ebediyen mükemmel olmayı isteyip istemediklerini sordu. Bunun üzerine onlar bedenli bir şekilde yaratılmaya razı oldular. Kötü Ruh'un karışması ve şeytanların yok olması dürüst insana bağlanmıştır. İkinci üç bin yılda Gayomart¹⁴ denilen ilk insan ile ilk boğa bir saldırıya uğramadan var olagelmişlerdir. Üçüncü üç bin yılın başlangıcından itibaren ilk insanın ve ilk boğanın organları sürekli Angra Mainyu'nun saldırılarına maruz kalmış, fakat Gayomart'a tayin edilen zaman henüz gelmemiştir. O, yıkıcı gelmeden otuz yıl daha yaşayıp hüküm sürmüştür. Angra Mainyu'nun hücumuna uğrayan boğa, sağ tarafa düşmüştür; onun bedeninden ve azalarından bitkiler, tohumundan ise hayvanlar meydana gelmiştir. Gayomart ise sol tarafa düşmüş ve onun toprak tarafından alınan tohumunun bir parçasından insan çifti olan Mashya ve Mashyoi kırk yıl bir bitki gibi büyümüş ve sonra onlar bir erkek ve bir kadın şekline dönüşmüştür.¹⁵

Ahura Mazda, ilk çift olan Mashya ve Mashyoi'ye şöyle dedi: "Sizler insansınız, dünyanın efendisisiniz. Düşünce bakımından mükemmel olarak, yaratıkların ilki olarak sizleri yarattım. İyi olanı düşününüz, iyi olanı söyleyiniz, iyi olanı yapınız; asla daêvalara tapmayınız." Onların ilk düşüncesi "Bu Tanrı'dır" oldu. "İşte bir insan varlığı" diyerek, birbirlerinden hoşlandılar. Onların ilk işleri yürüme oldu. Sonra yemek yediler ve şöyle dediler: "Suyu, yeri, toprağı, ağacı öküzü, yıldızları, ayı, güneşi ve diğer bütün iyi yaratıkları, hem meyveyi, hem de kökü yaratan Ahura Mazda'dır." Sonra onlara şeytan tarafından gönderilmiş bir düşünce vaki oldu ve onlar şöyle dediler: "Suyu, yeri, ağaçları ve diğerlerini yaratan, Angra Mainyu'dur." Onlar böyle konuştular ve şeytan yalandan zevk aldığı için Angra Mainyu böylece ilk zevki tattı. Başlangıçta temiz olan Mashya ve Mashyoi böylece yalanın kurbanı oldular. Kötülük Ruhu onlardan daha çok kabahatli olduğu için ilâhî güçler o ilk iki insanı korumaya devam ettiler. Böylece onlar ateşin nasıl yakılacağını, nasıl kullanılacağını ve ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaklarını öğrendiler. Onlar, yedi çift çocuk doğurdular. Bunlardan bir çifti Siyamek ve Siyameki'dir. İnsanlığın on beş ırkının kendilerinden türediğine inanılan çiftin adları ise Fravak ve Fravakain'dir. İnsanlığa pek çok husus ilham edilmiş ve medeniyet böylece kurulmuştur. İlk kral Hosheng ve halefi Tahmuras ise Kötülük tarafından rahatsız edilmekten uzaktılar. Zira onlar şeytanları hükümleri altına almışlardı.¹⁶

İnsanoğlunun türemesi konusunda Gayomart hakkındaki rivayetten başka bir de Yima efsanesi vardır. Bu efsaneye göre Yima (Hind'de Yama), aslen çift cinsiyetli bir varlık idi. Hindo-İran döneminde o insan vücutlu bir varlığa dönüştü. Yima ve Yimeh erkek ve kız kardeş olan ikizlerdi. Bunların evlenmesiyle insan nesli çoğaldı. Ayrıca bütün hayvanların boğadan türediğine inanılan mitoloji eski

İran'da tek inanış biçimi değildir. Güzel ve faydalı hayvanların yaratılışı Ahura Mazda'ya, çirkin ve zararlı olanların yaratılışları ise Angra Mainyu'ya atfedilmiştir. Ahura Mazda, her zaman inisiyatifi elinde bulundurmuş ve yarattıklarını mükemmel yaratmıştır. Ehrimen'in eserleri ise orijinallikten yoksun ve Ahura Mazda'nın eserlerini taklitten ibarettir; Ahura Mazda köpeği yarattığı zaman, hasmı kurdu yaratarak ona cevap verir. Hürmüz insanı yarattığı zaman Ehrimen maymunu yaratır.¹⁷

3 -Zerdüştilik'te Tanrı İnancı

Eski İran, Mitraizm dışında Zerdüştilik, Mazdekilik, Mecusilik gibi inançlara ve Zurvanizm ve Maniheizm gibi dinlere şahit olmuştur. Temelleri Vedalar'a kadar uzanan köklü bir kültürün asırlarca değişik toplumlarda yaşanması, farklı komşu kültürlerin birbirlerini etkilemesi sonucu tanrı anlayışı da zaman içinde farklılaşmalar göstermiştir. Bilindiği üzere Mitraizm döneminde tapınılan tanrı Mitra, Güneş ve Işık tanrısı olarak kabul ediliyordu. Kötülüklerle mücadele etmek için peygamberî bir misyonla geldiğini ilân eden Zerdüş, tüm peygamberler gibi tek tanrı (Ahura Mazda) inancını ve iyiliği yaymaya çalışmış, Kötü Ruh (Angra Mainyu)'un insanlara kötülük yapmasını engellemek için, onların bedenlerinde barınmasına izin verilmemesini öğütlemiş ve Mitraizm'in kutsal içkisi Haoma'yı içmeyi yasaklamıştır.

'Her şeyi bilen Rab' anlamına gelen Ahura Mazda, Gatalar'da mutlak ve tek tanrı olarak geçmektedir. Zerdüş Yasna/44'de Ahura Mazda'yı şöyle tasvir etmiştir:

"Güneşi ve yıldızları kim yörüngesine oturttu?
Ay'ı hemen kendine alıp kaybediveren kimdir?
Dünyayı onun aşağısında tutan kimdir?
Suları ve bitkileri tutan kimdir?
Rüzgârı ve bulutları koşmaya sevk eden kimdir?
Uykuyu ve uyanıklığı yaratan hangi yaratıcıdır?
Sabah, öğle ve akşam vazifedeki,
Mesuliyet şuurunu uyandıran kimdir?
Ey Hakimi-i Mutlak!
Seni ezel ve ebet olarak ruhumla buldum."¹⁸

Avesta'nın tamamında, yaratılış, bütünüyle Ahura Mazda'ya atfedilmiş olmasına rağmen, bir miktar yaratma faaliyeti de Ameşa Spentalar'a izafe edilir. Bazı araştırmacılar Altı Kutsal olarak bilinen Ameşa Spentaların kendilerine ait vücutları bulunmayan birer kavram olduğunu, gerçekte ise bunların Ahura Mazda'nın sıfatları olduğunu iddia ederler. Avesta'nın muahhar yazmalarında ise onun baş melek olduğu ifade edilir.¹⁹

Zerdüştilik'te ruhanî âlem tamamıyla iyi olmadığı gibi, maddi âlem de tamamıyla kötü değildir. Temelde maddi âlem de iyidir; çünkü onu da Ahura Mazda

yaratmıştır. Bu nedenle Zerdüştiler, maddi âleme saygı duyarlar. Yeryüzündeki her şeyin insanlarca kullanılması, onların nimetlerinden kutsal hayata katkısı olacak biçimde yararlanılması gerekir.²⁰

Zerdüştilik'te başlangıç kısmı çelişkili gözükken husus Yüce Tanrı'nın iyi olan şeyler yanında kötü ve olumsuz olarak gördüğümüz şeyleri de yaratmasıdır. Gerçekten de Yüce Rab Ahura Mazda bütün zıtlıkların yaratıcısıdır.²¹ Zira ikiz oğullar olan Spenta Mainyu (İyilik Yapan Ruh) ve Angra Mainyu (Olumsuzluğu Yapan Ruh), hakikat (asha)in ve yalan (druj)ın düzeni arasındaki seçeneklerdir. Bunlar ise düşünceler, sözler, iyi veya kötü amellerden ibarettir. Bunlar bir anlamda Ahura Mazda'yı kötülüğün yaratıcısı yapar; zira yalan (druj) Angra Mainyu'nun seçiminin önüne geçer. çünkü bu, onun oğludur. Diğer taraftan bu ahlâkî düalizm teolojik, kozmolojik ve antropolojik veçheleri de ihtiva eder.²² Ancak bu düalizmin derinliğinde monoteizmin bulunduğunu da kabul etmek gerekir. Zaten İran dinlerinin en düalist olanında bile Tanrı'nın şeytan ile alâkasının ötesinde ve üstünde bir payesi vardır. Eskiden Altın Çağda o yalnız var olması gerektiği gibi, hasmını yok ettikten sonra, gelecekte de yalnız o var olacaktır.²³

Bazılarının bir reformcu, bazılarının ise bir peygamber olduğunu ifade ettikleri Zerdüş, Eski İran'a Tevhit (Tek Tanrı) inancını getirmiştir. "Onun getirdiği din bir düalizm gibi gözükse de Tek Tanrı'ya dayanan bir din idi" şeklinde yorumlar getirerek Zerdüştiliğin aslında bir "Tevhit Dini" olduğunu belirtenleri haklı gösterebilecek en önemli husus, Zerdüş'ün öğretilerinde hep, sadece Ahura Mazda'ya ibadeti telkin etmiş olmasıdır.²⁴ Zerdüştilik şeklen bir düalizm gibi gözükse de Ahura Mazda'nın rakibi ve hasmı olan Ehrimen, kötülüğün sembolü olarak kabul edilmiş, kendisine ibadet etme istenmediği gibi onu zayıf düşürecek, Ahura Mazda'yı kuvvetlendirecek şekilde yaşamak ve ibadet etmek telkin edilmiştir.

İran inançları içinde Zurvanizm, Ahura Mazda ve Angra Mainyu'nun ortaya çıkışını izah etmede kolaylık sağlar gözükmektedir. Zurvan'a bazen "zaman" bazen de "uzay" gözüyle bakılmıştır. Ondan Ahura Mazda ve Angra Mainyu, ya da ışık ve karanlık doğmuştur. Avesta'da "Zurvan" kelimesi nadiren zikredilmiştir, ancak her zaman onun zaman ve kaderle ilişkisi olmuştur. Ahura Mazda tarafından yaratılmış olan Cinvat (Sinvat) köprüsüne ulaşmadan önce inananların ve dinsizlerin ruhları Zurvan tarafından yaratılmış olan yol üzerinde ilerlerler.²⁵

İnanışa göre, Ahura Mazda ve Angra Mainyu'nun ortaya çıkışıyla Zurvan arasında da çok sıkı bir ilişki vardır. Çok yaygın olan bir mitolojiye göre Zurvan bin yıl boyunca bir oğlan çocuğuna sahip olabilmek için kurban sundu. Kurbanın etkisinden şüpheye düştüğü için o, iki çocuğa hamile kaldı: Kurbanın kabulünden dolayı Ahura Mazda, gizli şüphesinden dolayı da Angra Mainyu doğacaktı. Zurvan ilk doğanı dünyanın sahibi yapmaya söz verdi.²⁶ Babasının düşüncesinden haberdar olan Hürmüz bunu Ehrimen'e haber verdi. Bunun üzerine Ehrimen, Hürmüz'den önce dışarı çıktı. Zurvan söz verdiği veçhile sözünü çiğnememek için krallığı dokuz bin seneliğine Ehrimen'e verdi. Daha sonra ise Hürmüz hüküm sürecek ve

nihaî zafer Hürmüz'ün olacaktır.²⁷ Bu efsane bir ölçüde Hint-İran menşelidir. Her hâlükârda bu anlayışa göre Zurvan kozmik yaratılış içinde herhangi bir rol oynamamaktadır. Zira o, Deus otiosus olarak gözükmektedir." Çünkü o, hakimiyetin sembollerini ikiz çocuklarına ikram etmektedir.²⁸

Ona hiçbir şekilde ibadet edilmemesi de göz önüne alınacak olursa Zurvan'ın hakim-i mutlak bir tanrı olarak kabul edilmesi mümkün gözükmemektedir. Oysa ki Zerdüştilik'teki Ahura Mazda'ya inanma tevhit inancına daha uygun bulunmaktadır. Kötülük olgusu her zaman var olagelmıştır. Tanrı iyidir, güzeldir, o halde iyilik ve güzellik tanrısı çirkinlik ve kötülüklerden uzaktır, düşüncesiyle aydınlık ve ışık sembolleriyle ifade edilen Tanrı'nın karşısında pek çok doğu ve Ortadoğu inançlarında şeytan veya onun eş değerinde bir varlık mevcuttur. Zerdüştilik'te Ahura Mazda tek ve mutlak tanrı olarak ifade edilirken Zerdüş'ten sonraki dönemlerde Ehrimen kötülük tanrısı olarak kabul edilmiştir. Karanlıkların ve kötülüklerin yapıcısı olan Angra Mainyu aşağı bir âlemde yaşar ve temiz olmayan her şeye hükmeder. O, mutlak kudret sahibi bir tanrı değil, bir iblis ve geçici, kaybolacak bir kudrettir. Ehrimen'in şerrinden korunmak için insanın onu vücudunda barındırmaması gerekir. Bu da kişinin kötü düşünce, kötü söz ve amellerden uzak kalmasıyla mümkündür. Zerdüş'ten kendinden önce bulunan dini arıtıp temizlemiş, İran çoktanrıçılığını tektanrıçılığa doğru yöneltmiş ve çok yüksek bir ahlâkın kurallarını ortaya koymuştur.²⁹

Sonuç

Zerdüştilik zaman anlayışı bakımından Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet ile benzerlik arz etmekle birlikte kozmogoni ve yaratılış inancı bakımından kendine has bir özelliğe sahiptir.

Düalist bir anlayış içinde gerçekleşen yaratılışa baktığımızda bu din düalist bir din gibi gözüke de konuyu irdelediğimizde durumun farklı olduğunu görürüz. İyi olan Tanrı'ya kötü olan şeyleri nispet etmeme, ona kötülükleri yaratmayı yakıştıramama gibi bir anlayış Zerdüştilik'te bir de Kötülük Tanrısı (Angra Mainyu) tasavvurunu doğurmuştur. Aslında Kötülük Tanrısı, gerçek bir tanrı olmaktan daha çok bir şeytandır. Sami dinlerde olduğu gibi diğer pek çok dinde de kötülüklerin sebebi şeytandır. Ayrıca nihai zafer Ahura Mazda'nın olması, Angra Mainyu'nun ebediyen mağlup edilmiş olması bunun en güzel göstergesidir. O halde Zerdüştilik iki tanrılı bir din değil, tek tanrılı (monoteist) bir dindir.

Diğer önemli bir husus ise pek çok dinde olduğu gibi toplumda düzenin ve ahlâkın bozulması sonucu insanlar hep bir ilâhî kurtarıcı (mesih, mehdî) beklerler. Zerdüştilik'te de bu durum geçerlidir. Son üç bin yıllık dönemde Zerdüş'tün kendisi, soyundan bir peygamber ve bir de onun neslinden olacak olan Saoshyant olmak üzere üç kurtarıcı gelecektir. Saoshyant tüm insanları Zerdüş'te inanan insanlar haline getirdikten sonra hükümranlığı Ahura Mazda'ya teslim edecektir.

KAYNAKÇA

- Challaye, Félicien, **Dinler Tarihi** (Çev. Semih Tiryakioğlu), Varlık Yayınevi, İstanbul, 1972.
- Duchesne-Guillemain, Jacque, *L'Iran Antique et Zoroastre*, **Histoire des Religions**, Gallimard, 1970, I.
- Duchesne, -Guillemain, Jacque *L'Eglise Sassanide et Le Masdeisme*, **Histoire des Religions**, Gallimard, 1972, Vol.II.
- Eliade, Mircea, **Histoire des Croyances et Des Idées Religieuses**, Payot, Paris, 1983, Vol.I.
- Eliade, Mircea, **Histoire des Croyances et Des Idées Religieuses**, Payot, Paris, 1983, Vol.II.
- Eliade, Mircea et Ioan P.Couliano, **Dictionnaire Des Religions**, Plon, Paris, 1989.
- Gray, Louis H., *Cosmogony and Cosmology* (Iranian), **Encyclopedia of Religion and Ethics**, Edit. By J.Hasting, Edinbourg, 1911, Vol. IV.
- Harva, Uno, **Les Representations Des Peuples Altaïques** (Traduit par Jean-Louis Perret), Gallimard, Paris, 1959.
- Hinnells, John R., *L'Iran*, **Les Religions du Monde**, Luxembourg, 1981.
- Krappe, Alexandre Haggerty, **Mythologie Universelle**, Payot, Paris, 1930.
- Masson – Oursel, Paul and Louis Morin, *Religion of Zend-Avesta*, **New Larousse Encyclopedia of Mythology**, New Edition, Hong-Kong, 1987.
- Reinach, Salomon, **Orpheus**, **Histoire Générale des Religions**, Edition D'aujourd'hui, Paris, 1976.
- Sarıçioğlu, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Kardelen Kitabevi, İsparta, 1999
- Söderblom, Nathan, *Cosmogony and Cosmology*, **Encyclopedia of Religion and Ethics**, Edit by J.Hasting, Edinbourg, 1911, Vol. IV
- Söderblom, Nathan, *The Age of the World* (Zoroastrian), **Encyclopedia of Religion and Ethics**, Edit.by J.Hasting, Edinbourg, 1908, 1
- Taraporewala, I.J.S., **The Religion of Zarathustra**, Tehran, 1980
- Tümer, Günay ve Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara, 1988
- Yurdaydın, Hüseyin G. ve Mehmet Dağ, **Dinler Tarihi**, Gündüz Matbaacılık, Ankara, 1978

Sanal Kaynaklar:

- <http://irantarikh.com/persia/vandidad.htm>, 25.06.2004
http://www.blackmask.com/books27c/bundahishn.htm#1_1, 25.06.2004
<http://www.zarathushtra.com/z/gatha/az/yasna44.htm> , 25/06/2004
<http://www.persiandna.com/angels.htm#AMESHA%20SPENTAS>, 25.06.2004.

DİPNOTLAR

- ¹ Mircea Eliade, **Histoire des Croyances et Des Idées Religieuses**, Payot, Paris, 1983, II/316.
- ² I.J.S. Taraporewala, **The Religion of Zarathustra**, Tehran, 1980, 1.
- ³ Eliade, **Histoire des Croyances**, I/327.
- ⁴ Mircea Eliade et Ioan P.Couliano, Dictionnaire Des Religions, Plon, Paris, 1989, 309
- ⁵ Taraporewala, 3.
- ⁶ <http://irantarikh.com/persia/vandidad.htm>, 25.06.2004: Avesta, Vandidad, I/1- 20; Paul Masson – Oursel and Louis Morin, **Religion of Zend-Avesta**, **New Larousse Encyclopedia of Mythology**, New Edition, Hong-Kong, 1987, 316.
- ⁷ Masson-Oursel and Morin, 318.
- ⁸ Dünyanın ve içindekilerin yaratılışı konusunun Tevrat'taki yaratılışla büyük bir benzerlik göstermesi anlamlı ve dikkat çekicidir.
- ⁹ Nathan Söderblom. *The Age of the World (Zoroastrian)*, **Encyclopedia of Religion and Ethics**, Edit.by J.Hasting, Edinbourg, 1908, 1/205.
- ¹⁰ Louis H. Gray. *Cosmogony and Cosmology (Iranian)*, **Encyclopedia of Religion and Ethics**, Edit. By J.Hasting, Edinbourgh, 1911, 1v/161; Ekrem Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Kardelen Kitabevi, İsparta, 1999, 109; Zerdüştilikte kozmogoni ve yaratılış konusunda kaynak metin olarak bakınız: http://www.blackmask.com/books27c/bundahishn.htm#1_1, 25.06.2004.
- ¹¹ Salomon Reinach, **Orpheus, Histoire Générale des Religions**, Edition D'aujourd'hui, Paris, 1976, 1/96; Sarıkçıoğlu, 109-110.
- ¹² Söderblom, *The Age of the World (Zoroastrian)*, I/207.
- ¹³ Reinach, 1/91.
- ¹⁴ Gayomart sözcüğü Keyumers olarak da telaffuz edilmektedir.
- ¹⁵ Jacque Duchesne, -Guillemain, *L'Eglise Sassanide et Le Masdeisme*, **Histoire des Religions**, Gallimard, 1972, II/4-5; Nathan Söderblom, *Cosmogony and Cosmology*, **Encyclopedia of Religion and Ethics**, IV/205; Alexandre Haggerty Krappe, **Mythologie Universelle**, Payot, Paris, 1930, 172.
- ¹⁶ Masson Oursel and Morin,, 318-319.
- ¹⁷ Krappe, 173-174.
- ¹⁸ Taraporewala, 116; Sarıkçıoğlu, 110; <http://www.zarathushtra.com/z/gatha/az/yasna44.htm> , 25/06/2004.
- ¹⁹ Sarıkçıoğlu, 108; Bunların Zerdüştilikte Vohuman, Ardwhisht, Shahrewar, Spandarmad, Hordad, Amurdad isimli kendilerine has görevleri bulunan melekler olduğu inancı da yaygındır. Bakınız: <http://www.persiandna.com/angels.htm#AMESHA%20SPENTAS>, 25.06.2004.

- ²⁰ Hüseyin G.Yurdaydın ve Mehmet Dağ, **Dinler Tarihi**, Gündüz Matbaacılık, Ankara, 1978, 99.
- ²¹ <http://www.zarathushtra.com/z/gatha/az/yasna44.htm> , 25.06.2004, 3-5.
- ²² Jacque Duchesne-Guillemain, *L'Iran Antique et Zoroastre*, **Histoire des Religions**, Gallimard, 1970,1/662; Eliade et Couliano, 305.
- ²³ Masson -Oursel and Morin, 316.
- ²⁴ Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara, 1988, 76.
- ²⁵ Eliade, **Histoire des Croyances et des Idées Religieuses**, II/.297.
- ²⁶ Uno Harva, **Les Representations Des Peuples Altaïques** (Traduit par Jean-Louis Perret), Gallimard, Paris, 1959, 70.
- ²⁷ John R. Hinnells, *L'Iran*, **Les Religions du Monde**, Luxembourg, 1981, 162.
- ²⁸ Eliade, **Histoire des Croyances et des Idées Religieuses.**, II/299; Eliade et Couliano, 301-302.
- ²⁹ Félicien Chaillye, **Dinler Tarihi** (Çev. Semih Tiryakioğlu), Varlık Yayınevi, İstanbul, 1972, 134-135.